

Сполучуваність лексеми *der Weg* з іменними частинами мови у німецькій мові

Роботу виконано на кафедрі прикладної лінгвістики ВНУ ім. Лесі Українки

У статті розглядаються синтагми, до складу яких входить лексема *der Weg*. Проаналізовано, які одиниці можуть формувати лівобічну дистрибуцію лексеми та які значення досліджуваної лексеми реалізуються в тій чи іншій синтагмі.

Ключові слова: лексема, синтагма, дистрибуція, сполучуваність.

Бондар Т. Г. Сочетаемость лексеми *der Weg* с именными частями речи в немецком языке. В статье рассматриваются синтагмы, в состав которых входит лексема *der Weg*. Проанализировано, какие единицы могут формировать левостороннюю дистрибуцию лексеми и какие значения исследуемой лексеми реализуются в той или иной синтагме.

Ключевые слова: лексема, синтагма, дистрибуция, сочетаемость.

Bondar T. G. The Combinability of the Lexeme *der Weg* with the Notional Parts of Speech in the German Language. The article deals with the syntagms with the component *der Weg*. It is analysed what language units can form left-side distribution of the lexeme *der Weg* and what lexeme meanings are realized in this or that syntagm.

Key words: lexeme, syntagm, distribution, combinability.

Постановка наукової проблеми та її значення. У лінгвістиці дослідження сполучуваності широко використовується для ідентифікації мовних елементів, для визначення їхньої належності до таксономічних класів, виявлення їхніх варіантів, поліфункціональності, визначення умов утворення переносних значень тощо [2, 483]. Учені активно розвивають ідею сполучуваності як одного з основних факторів структури і функціонування мови. Зокрема, у фонології добре відомі роботи М. С. Трубецького, дослідження Ш. Балі пов'язані з теорією функціональної транспозиції, роботи В. В. Виноградова – з теорією словосполучень.

Нас цікавить лексична сполучуваність, яка проявляється у вибірковості лексем, здатних утворювати словосполучення. Адже на семантичному рівні сполучуваність визначається не граматичними властивостями мовних одиниць, а семантичним узгодженням – компоненти сполучення не повинні мати суперечливих сем. Дослідження дистрибуцій дає можливість проаналізувати різні значення лексеми, які вона може реалізувати залежно від свого оточення. Зазначимо, що під дистрибуцією розуміють суму всіх оточень, в яких трапляється той чи інший мовний елемент, тобто суму всіх можливих позицій елемента стосовно інших елементів того ж рівня, його сполучуваність [1, 40].

Об'єктом нашого дослідження є німецька лексема *der Weg*, яка слугує одним з основних засобів вербалізації концепту “дорога” у німецькій мові.

Мета дослідження – простежити вільну лексичну лівосторонню сполучуваність лексеми *der Weg* і з'ясувати, які одиниці можуть формувати лівосторонню дистрибуцію лексеми та які значення цієї лексеми реалізуються в тій чи іншій синтагмі.

Завдання – дослідити синтаксеми (мінімальні семантико-синтаксичні одиниці), в які входить лексема *der Weg*.

Матеріалом дослідження є дані тлумачних та перекладних словників німецької мови, твори німецької художньої літератури.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Лексема *der Weg* є полісемічною і має декілька близьких значень. “Duden Deutsches Universalwörterbuch” подає чотири основні значення лексеми *der Weg*, при чому в 2-му та 3-му значеннях виділено по два підзначення:

- ЛСВ-1: etwas, was wie eine Art Streifen – im Unterschied zur Straße meist nicht asphaltiert oder gepflastert – durch ein Gebiet, Gelände führt und zum Begehen [u. Befahren] dient (‘певний тип смуги землі, який, на відміну від автомобільної дороги / вулиці, не є асфальтованим чи

- покритим брукувкою, простягається через якусь територію, місцевість і слугує для проходу і проїзду’);
- ЛСВ-2a: *Richtung, die einzuschlagen ist, um an ein bestimmtes Ziel zu kommen* (‘напрямок, який слід обрати, щоб дістатися до певного пункту призначення’);
 - ЛСВ-2b: *Strecke, die zurückzulegen ist, um an ein bestimmtes Ziel zu kommen* (‘відстань, яку потрібно подолати, щоб дістатися до певного пункту призначення’);
 - ЛСВ-3a: *Gang, Fahrt mit einem bestimmten Ziel* (‘проходження якоїсь відстані, подорож із певною метою’);
 - ЛСВ-3b: *Gang irgendwohin, um etwas zu besorgen, zu erledigen* (‘поїздка куди-небудь, щоб щось виконати, здійснити’);
 - ЛСВ-4: *Art und Weise, in der man vorgeht, um ein bestimmtes Ziel zu erreichen; Möglichkeit, Methode zur Lösung von etwas* (‘спосіб і метод, які застосовуються, щоб досягнути визначеної мети; можливість, метод розв’язання чогось’) [5, 1718–1719].

Наведений перелік значень лексеми *der Weg*, на нашу думку, потребує певних коментарів. Зокрема, привертає увагу ЛСВ-2. Лексема *der Weg*, реалізуючи своє друге значення, може вживатися не лише у прямому, а й в переносному значенні та позначати напрям діяльності людини чи її спосіб життя. Наприклад, *das ist der schnellste, sicherste Weg zum Erfolg* (це найшвидший, найнадійніший шлях до успіху); *auf dem falschen, richtigen Weg sein* (бути на хибному, правильному шляху, тобто чинити правильно чи неправильно); *den Weg allen / alles Fleisches gehen* (піти шляхом усього земного, померти) [4, 2850]. Слід також зазначити, що у “Duden Deutsches Universalwörterbuch” під цифрою 2b виділено таке підзначення лексеми *der Weg*, як “*Strecke, die zurückzulegen ist, um an ein bestimmtes Ziel zu kommen*” (‘відстань, яку потрібно подолати, щоб дістатися до певного пункту призначення’), яке поєднує в собі ознаки ЛСВ-1 (‘смуга землі, яка слугує для проходу і проїзду’) та ЛСВ-2a (‘напрямок, який слід вибрати, щоб дістатися до певного пункту призначення’). У цьому разі спостерігаємо явище синкретизму (коли лексема *der Weg* одночасно реалізує своє перше та друге значення), яке трапляється досить часто. Наприклад, у словосполученнях типу *einen weiten, langen, kurzen Weg zur Schule haben* (мати дальню, довгу, коротку дорогу до школи) не зрозуміло, чи йдеться про коротку / довгу смугу землі, чи напрямок руху, маршрут.

У “Duden Deutsches Universalwörterbuch” виділено також два підзначення лексеми *der Weg* (3a і 3b) у її третьому значенні. У нашому дослідженні ми не вважаємо за доцільне розглядати ці підзначення як окремі лексико-семантичні варіанти, оскільки вони мають спільну семему ‘проходження якоїсь відстані, поїздка, подорож із певною метою’.

Оскільки лексема *der Weg* є іменником, то її лівобічну дистрибуцію утворюють слова із семантикою ознаки предмета, тобто прикметники, дієприкметники та займенники.

Лексема *der Weg* сполучається передусім з прикметниками й у таких синтагмах може реалізувати будь-яке з чотирьох своїх значень. Продемонструємо це на прикладах.

ЛСВ-1 реалізується у таких контекстах: *Sehr weit hinter der Mulde einer Sandgrube brannten Lichter, und vorne, wo der Weg verlief, fuhr ein Mann auf einem Fahrrad vorbei: Der Lichtkegel taumelte über den holprigen Weg* (світловий конус хитався **по нерівній дорозі**) *und schnitt ein kleines dunkles Dreieck aus dem Himmel heraus, dessen eine Seite offen war* (Heinrich Böll. *Und sagte kein einziges Wort*);

Hinter einem schmiedeeisernen Portal staute sich der Dreck. Es war nur ein schmaler Weg zwischen den Trümmern (була розчищена лише **вузька дорога** між уламками) *freigeschaufelt, und als wir auf die Mommsenstraße kamen, wo einige Häuser noch stehen, hörte ich aus der Ferne, über die Trümmer hinweg, die Musik eines Rummelplatzes* (Heinrich Böll. *Und sagte kein einziges Wort*).

Значення 2a (‘напрямок, який слід вибрати, щоб дістатися до певного пункту призначення’) експлікується через сполучуваність із прикметниками у синтагмах на зразок: *Der Alte bedenkt sich: “Auf jeden Fall werden wir früher auslaufen. Nicht zur vorgesehenen Zeit. Und wir nehmen den alten Weg* (ми виберемо **старий шлях** (маршрут пересування)). *Nicht die südliche Passage, wies empfohlen wird...”* (Lothar-Günther Buchheim. *Das Boot*);

Ich habe nur noch Augen für diese Wolke. Sie nimmt auch den richtigen Weg (вона обрала **правильний шлях**). *Doch nach einer Weile wird sie langsamer. Sie steigt kaum noch* (Lothar-Günther Buchheim. *Das Boot*).

Лексема *der Weg*, як вже зазначалося, може вживатися і в переносному значенні, коли йдеться про напрям діяльності людини чи її спосіб життя: “*Ach*”, *sagte mein Vater nur. Er wand sich in seinem Sessel. Am liebsten wäre er aufgestanden und hätte sich ans Fenster gestellt. Jetzt senkte er nur den Blick und sagte: “Es wäre mir lieber, du würdest **den soliden Weg** wählen (якби ти вибрав **надійний шлях**), den Gennholm vorschlägt. Eine unsichere Sache zu finanzieren fällt mir schwer. Hast du denn nichts erspart?..”* (Heinrich Böll. Ansichten eines Clowns).

Для ЛСВ-2b характерна і лівобічна дистрибуція на зразок: “*Sagt mir nun, liebe Mutter, was Euch bewogen hat, **den weiten Weg** hierher zu gehen (що Вас спонукало до того, щоб пройти таку **далеку путь** сюди), und um was Ihr die Bittschrift einreichen wollt?”* (Clemens Brentano. Geschichte vom braven Kasperl und dem schönen Annerl).

ЛСВ-3, який позначає ситуацію переміщення людини в якесь місце з певною метою, сполучається з прикметником *ganz*: *Ich habe gebetet **den ganzen Weg** (я молилася **всю дорогу**), es ist nicht möglich, der liebe Herr läßt ihn gewiß nicht verderben. Unter allen Burschen war er immer der reinlichste und fleißigste in der Schule, aber auf die Ehre war er vor allem ganz erstaunlich* (Clemens Brentano. Geschichte vom braven Kasperl und dem schönen Annerl).

Прикладами реалізації ЛСВ-4 можуть слугувати контексти на зразок: *Die Bauern, von dem Gerichtshalter erweckt, welche schon herannahten, um sich **über die verschiedenen** Wege zu bereden (щоб обговорити **різноманітні способи**), auf denen sie die Einbrecher in die Mühle verfolgen wollten, stürzten auf den Schuß und das Geschrei ins Haus* (Clemens Brentano. Geschichte vom braven Kasperl und dem schönen Annerl).

Аналогічно до прикметникових синтагм лексема *der Weg* утворює синтагми з дієприкметниками, де теж реалізує одне з чотирьох своїх значень. Наприклад, у поданому нижче уривку лексема *der Weg* вживається у першому значенні (ЛСВ-1): *Auf Bretterzäune folgt nun eine lange Reihe von Wagons. Hinter dem letzten geht es quer über die Gleise hinweg, dann **einen verschlammten**, von Lastwagenreifen **tief gefurchten Weg** entlang* (далі вздовж **розмитой, з глибокими борознами** дороги) (Lothar-Günther Buchheim. Das Boot).

ЛСВ-2а експлікується у такому прикладі, як *Ich ging **einen entgegengesetzten Weg**, trat in die Moschee* (я пішов **протилежною дорогою**, зайшов у мечеть...), *und die Gottheit stand mitten in dem erhabenen einfachen Betehaus* (Clemens Brentano. Godwi oder Das steinerne Bild der Mutter). У поданому нижче контексті лексема *der Weg* вживається в переносному значенні для позначення діяльності людини: *Auf dem **begonnenen Wege** werden wir weiterschreiten. Unser Scherflein zur Linderung der allgemeinen Not ist klein, aber es will gegeben sein* (**На розпочатому шляху** зробимо подальший крок. Наш внесок у полегшення загальної потреби є малим, проте...) (Elias Canetti. Die Blendung).

Значення ‘спосіб, метод’ (ЛСВ-4) лексема *der Weg* реалізує в такій синтагмі, як: *Da er die große Türe mit rasselnden Schlüsseln aufschloß, sagte er scherzend: Es ist mir immer, als sei ich das Gespenst eines alten Küsters, welches **die gewohnten Wege** schleicht* (привід підкрадається **звичними способами**), *wenn ich diese Kirchtüre aufmache* (Clemens Brentano. Godwi oder Das steinerne Bild der Mutter).

Зазначимо, що приклади сполучуваності лексеми *der Weg* з дієприкметниками є менш чисельними, порівняно з прикладами прикметникової сполучуваності. Проте, проаналізувавши твори художньої літератури, ми дійшли до висновку, що у дієприкметникових синтагмах теж реалізуються всі чотири основні значення досліджуваної лексеми.

Лексема *der Weg* часто сполучається з різними типами займенників. У сполученні з присвійними займенниками лексема *der Weg* утворює фразеологічні одиниці з дієслівними компонентами: *bahnen, gehen, machen, wissen*. Ці фразеологізми описують життєвий шлях людини: *sich seinen Weg bahnen* (прокладати собі шлях), *seines Weges gehen* (іти своїм шляхом), *seinen Weg machen* (добитися свого; пробити собі шлях), *seinen Weg wissen* (знати свій шлях) і т. п. Наприклад, *Dann hätte sie sagen können: “Unser Hans ist ein Künstler, er wird **seinen Weg schon finden** (наш Ганс є митцем, він **знайде свій шлях**). Er ringt noch.”* (Heinrich Böll. Ansichten eines Clowns); *Binding und der ganze Quatsch! Damit hast du dich doch besoffen gemacht: “...wo keines Mutter sich nach uns umsieht, kein Weib **unseren Weg kreuzt** (ніяка жінка **не перетне нашої дороги**), wo nur die Wirklichkeit herrscht, grausig und groß...”* *Das ist sie jetzt, deine Wirklichkeit!* (Lothar-Günther Buchheim. Das Boot).

Проте лексема *der Weg* у сполученні з присвійними займенниками може утворювати й вільні синтагми: *Von Schmerzen, kleinen Teufeln, gezwickt, doch dem Großen, dem Tode entronnen, ertanzte sich*

Kien seinen Weg zum Schreibtisch (свій шлях до письмового столу – ЛСВ-2b). *Dort nahm er, vor Aufregung leicht betäubt, Platz und schlenkerte noch ein wenig mit Armen und Beinen, bis sie sich beruhigt hatten und in ihre alte Unterwürfigkeit zurückgekehrt waren* (Elias Canetti. Die Blendung); *Ich fuhr schnell, über unseren Gartenweg* (їхав швидко по нашій садовій дорозі – ЛСВ-1), *durch die Ausfahrt und mußte draußen an der Haltestelle warten, an der Henriette eingestiegen war, als sie zur Flak fuhr* (Heinrich Böll. Ansichten eines Clowns); *Das Luftschiff war plötzlich weg, und das Bumsen der Kanone unten am Kai war nicht mehr zu hören, und als ich aus dem Süden der Stadt die Melodien kirchlicher Lieder erkannte, wußte ich, daß die Prozession ihren Weg begonnen hatte* (процесія вирушила в дорогу – ЛСВ-3) (Heinrich Böll. Und sagte kein einziges Wort).

Утворюючи синтаксеми із вказівними займенниками, лексема *der Weg* теж здатна експлікувати всі свої значення. Наприклад, ЛСВ-1 проявляється у такому контексті: *In einem lustigen Taumel voll kindischer Andacht und Prahlerei zogen sie auf demselben Wege, den die andern genommen und deren tiefe, ernste Fußstapfen ihnen als Führer dienten* (рухалися вони тією самою дорогою, яку всі інші обирали і чії глибокі, важливі сліди ніг слугували їм пугівником). *Durch lustige Wiesen zogen sie hin die Blumen zertretend, oder als Futter ihren Eseln opfernd, deren sie viele bei sich hatten* (Clemens Brentano. Godwi oder Das steinerne Bild der Mutter). Реалізація другого значення відбувається у синтагмах на зразок: *Meistens hatte Vater auf dem Rückweg auch diesen Weg über den Schulhof gewählt* (на зворотному шляху вибирав маршрут через шкільне подвір'я), *weil er eine Abkürzung um vier Minuten bedeutete, den Umweg um jenen häßlichen Häuserblock ersparte, und weil Vater meistens ein Buch oder Hefte zu holen hatte* (Heinrich Böll. Das Brot der frühen Jahre). Лексема *der Weg* набуває значення 'спосіб' (ЛСВ-4) у такому реченні: *Mein Vater, dessen Freund und Tröster immer seine Harfe war, und dessen traurige Lieder so gern auf den Wogen der Musik hinwegsweben, ist vielleicht fähig, auf demselben Wege* (тим самим способом спокій прийняти) *die Ruhe wieder in seinen Busen aufzunehmen* (Clemens Brentano. Godwi oder Das steinerne Bild der Mutter). Проте випадки актуалізації третього значення поодинокі.

У синтаксемах з означальними (*alle, ander*) та заперечним (*kein*) займенниками лексема *der Weg* переважно реалізує три значення: ЛСВ-1, ЛСВ-2 та ЛСВ-4. Очевидно, випадки вживання досліджуваної лексеми у значенні 'поїздка, подорож з певною метою' трапляються значно рідше. Отож, ЛСВ-1 експлікується у таких контекстах: *Ich wollte schon eilen, um auf einem andern Wege vor Pietro nach Hause zu kommen* (я вже хотів поспішити, щоб піти по іншій дорозі додому), *als mich die Töne einer Laute zurückhielten, an die sich eine süße Stimme schloß* (Clemens Brentano. Godwi oder Das steinerne Bild der Mutter); *Alle Wege grasbedeckt* (всі дороги вкриті травою), *die Mauerpfeiler gestürzt, von Schlingpflanzen, Ackerwinde vor allem, überwuchert, die Türstöcke verfault* (Lothar-Günther Buchheim. Das Boot); *Der Fähnrich sieht kläglich aus. Wie oft mag er sich in den letzten Stunden schon gesagt haben, daß von La Spezia kein Weg mehr nach La Baule führt?* (ніяка більше дорога не веде до...) (Lothar-Günther Buchheim. Das Boot).

Реалізація ЛСВ-2 простежується у таких синтагмах: *...er ihr mit einer widrigen Demut diente und sie doch auf allen Wegen belauerte* (на всіх шляхах (завжди) підстерігала) *und, wenn sie recht zärtlich mit einer Puppe aus alten Kleidern wie mit dem Prinzen sprach, sie auslachte; auch hatte der Vater immer behauptet, es stecke der böse Feind in dem Hunde* (Achim von Arnim. Isabella von Ägypten); *Er traut noch nicht, er wird sich zu guter Letzt noch die Ölung geben, die Füße nach Mekka zu legen und sich beschneiden lassen, um ja keinen Weg zu verfehlen* (перен. щоб не збитися з дороги) (Georg Büchner. Dantons Tod).

ЛСВ-4 проявляється у синтагмах на зразок: *“Ich glaube”, sagte sie matt, “es wäre falsch, mit ihm direkt darüber zu sprechen. Alles, was seine Familie betrifft – Sie verstehen – ist für uns tabu, aber es gibt einen anderen Weg* (є інший спосіб)”. *Ich schwieg. <...> “Er gibt mir hin und wieder Geld für notleidende Kollegen”, sagte sie, “er läßt mir da völlig freie Hand, und – und glauben Sie nicht, es wäre angebracht, wenn ich Sie als im Augenblick notleidenden Kollegen in den Nutzen dieser kleine Summen bringe?”* (Heinrich Böll. Ansichten eines Clowns).

Слід також зазначити, що лексема *der Weg* може утворювати синтагми, до складу яких одночасно входять займенники і прикметники чи займенники різних класів. Наприклад, *Dann mußt du die Polizei anrufen, es gibt keinen anderen Weg* (немає ніякого іншого способу). *Schon um Unheil zu verhüten* (Heinrich Böll. Die verlorene Ehre der Katharina Blum Oder: Wie Gewalt entstehen und wohin sie

führen kann). У поданому реченні лівобічну дистрибуцію лексеми *der Weg* утворюють заперечний та означальний займенники; досліджувана лексема набуває значення ‘спосіб’ (ЛСВ-4). Трапляються випадки, коли у ролі лівобічного компонента дистрибуції можуть також виступати іменники та цілі словосполучення з числівниками: *Für den dreißig Meter langen Weg* (для шляху завдовжки тридцять метрів – ЛСВ-2b) *brauchte sie zehn Minuten; sie kam sich tollkühn vor* (Elias Canetti. Die Blendung).

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Отже, лексема *der Weg* утворює численні вільні синтагми, компонентами яких виступають слова з семантикою ознаки предмета, що належать до різних частин мови (прикметники, дієприкметники, займенники). У синтагмах із прикметниками та дієприкметниками лексема *der Weg* здатна реалізувати будь-яке з чотирьох своїх значень. Проте у синтаксемах, де лівостороннім компонентом є займенник, переважно експлікується ЛСВ-1 чи ЛСВ-2, рідше ЛСВ-4; випадки реалізації ЛСВ-3 є поодинокими. Крім того, у комбінаціях із присвійними займенниками лексема *der Weg* утворює фразеологічні одиниці.

У подальших розвідках ми плануємо дослідити дистрибуції лексеми *die Bahn* (ще одного репрезентатора концепту “Weg” у німецькій мові) та можливості її сполучуваності з лексемами різних частин мови.

Література

1. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике : учеб. пособие / И. В. Арнольд. – М. : Высш. шк., 1991. – 140 с.
2. Гак В. Г. Сочетаемость / В. Г. Гак // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М. : Большая рос. энцикл., 1998. – С. 483.
3. Немецко-русский (основной) словарь. – 3-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1995. – 1040 с.
4. Duden. Das große Wörterbuch der Deutschen Sprache in GbD / hrsg. u. bearb. vom Wissenschaft I. Rat u. d. Mitarb. d. Dudenred. unter Leitung von Günther Drosdowski. – Band 6. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1981. – 2992 S.
5. Duden Deutsches Universalwörterbuch / hrsg. und bearb. vom Wissenschaftlichen Rat und den Mitarbeitern der Dudenredaktion. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1996. – 1816 S.

Статтю подано до редколегії
11.04.2011 р.